

LBRIS

We know
books

Metafore după care trăim

**GEORGE LAKOFF
MARK JOHNSON**

**Traducere din limba engleză de
Alex Văsieș și Vlad Pojoga**

**Prefață de
Simina-Maria Terian**

 **EDITURA
ULBS**

Cuprins

Simina-Maria Terian, <i>Cum să facem lucruri cu metafore</i>	ix
Prefață	xvii
Mulțumiri	xix
1. Concepte după care trăim	1
2. Sistematicitatea conceptelor metaforice	5
3. Sistematicitate metaforică: subliniere și ascundere	8
4. Metafore orientaționale	12
5. Metafora și coerența culturală	20
6. Metafore ontologice	24
7. Personificare	32
8. Metonimie	34
9. Provocări pentru coerența metaforică	40
10. Câteva exemple suplimentare	45
11. Natura parțială a structurării metaforice	52
12. Cum se fundamentează sistemul nostru conceptual?	56
13. Fundamentarea metaforelor structurale	61
14. Cauzalitate: parțial emergentă și parțial metaforică	69
15. Structurarea coerentă a experienței	77
16. Coerență metaforică	87
17. Coerențe complexe la nivelul metaforelor	97
18. Niște consecințe pentru teoriile structurii conceptuale	107

19. Definiție și înțelegere	116
20. Cum poate metafora să dea sens formei	127
21. Noi sensuri	140
22. Crearea similarității	148
23. Metaforă, adevăr și acțiune	156
24. Adevăr	159
25. Miturile obiectivismului și subiectivismului	185
26. Mitul obiectivismului în filosofia și lingvistica occidentală	195
27. Cum dezvăluie metafora limitările mitului obiectivismului	210
28. Câteva inadecvări ale mitului subiectivismului	223
29. Alternativa experiențialistă: sensuri noi pentru mituri vechi	226
30. Înțelegerea	229
Postfață	239
Bibliografie	240
Postfață, 2003	243
Bibliografie	273

1 Concepte după care trăim

Metafora este pentru majoritatea oamenilor un instrument al imaginației poetice și al ornamentului retoric – un aspect care ține mai degrabă de limbajul neobișnuit decât de cel obișnuit. Mai mult decât atât, metafora este de obicei privită ca aparținând doar limbajului, o problemă de cuvinte, și nu de gândire sau acțiune. Din acest motiv, majoritatea oamenilor cred că se pot descurca absolut perfect fără metafore. Noi am descoperit, dimpotrivă, că metafora e prezentă în viața de zi cu zi, nu doar în limbaj, ci și în gândire și acțiune. Sistemul nostru conceptual obișnuit, din punctul de vedere al modului în care gândim și acționăm, are în mod fundamental o natură metaforică.

Conceptele care ne guvernează gândirea nu sunt doar chestiuni care țin de intelect. Ele ne guvernează și funcționarea de zi cu zi, până la cele mai banale detalii. Aceste concepte structurează ceea ce percepem, modul în care ne situăm în lume și modul în care ne raportăm la ceilalți oameni. Sistemul nostru conceptual joacă așadar un rol central în definirea realităților de zi cu zi. Dacă avem dreptate sugerând că sistemul nostru conceptual este în mare parte metaforic, atunci modul în care gândim, ceea ce experimentăm și ceea ce facem în fiecare zi este în mare măsură o chestiune de metaforă.

Însă sistemul nostru conceptual nu e ceva de care suntem în mod normal conștienți. În majoritatea lucrurilor mărunte pe care le facem în fiecare zi, gândim și acționăm pur și simplu, mai mult sau mai puțin de la sine, conform

unor anumite direcții. Care anume sunt aceste direcții nu este nicidecum limpede. Un mod de a afla aceste lucruri este observarea limbajului. Din moment ce comunicarea se bazează pe același sistem conceptual pe care îl folosim în gândire și acțiune, limbajul este o importantă sursă de dovezi pentru ceea ce înseamnă acest sistem.

Bazându-ne în primul rând pe dovezi lingvistice, am descoperit că mare parte din sistemul nostru conceptual obișnuit are o natură metaforică. Și am găsit o cale de a începe să identificăm în detaliu care anume sunt acele metafore care ne structurează modul de a percepe, de a gândi și de a acționa.

Pentru a vă face o idee despre ce ar putea însemna că un concept e metaforic și că un astfel de concept structurează o activitate cotidiană, permiteți-ne să pornim de la conceptul POLEMICĂ* și metafora conceptuală POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI. Această metaforă se reflectă în limbajul nostru cotidian printr-o gamă variată de expresii:

POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI

Afirmațiile tale nu pot fi *apărate*.

Mi-a *atacat fiecare punct slab* al argumentării.

Criticile lui au nimerit *drept la țintă*.

I-am *demolat* argumentul.

Niciodată nu am *câștigat* o polemică cu el.

Nu ești de acord? Bine, *dă-i drumul!*

Dacă folosești acea *strategie*, o să te *distrugă*.

Mi-a *demontat* toate argumentele.

E important să observăm că, într-o polemică, nu *vorbit* doar despre argumente în termeni de război. Putem realmente câștiga sau pierde o polemică. Privim persoana cu care polemizăm ca pe un adversar. Îi atacăm pozițiile și le apărăm pe ale noastre. Câștigăm și pierdem teren. Plănuim și folosim strategii. Dacă ne dăm seama că o poziție nu poate fi apărată, o putem abandona și putem adopta o nouă direcție de atac. Multe dintre lucrurile pe care le *facem*

---

* În original, autorii folosesc termenul „argument”, pe care l-am tradus favorizând valențele sale semantice contextuale, prin „polemică”, „argument” și „ceartă”.

Într-o polemică sunt structurate parțial după conceptul de război. Chiar dacă nu există o luptă fizică, există una verbală, iar structura unei polemici – atac, apărare, contraatac etc. – reflectă asta. În acest sens, metafora POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI este cea după care trăim în cultura noastră; ea ne structurează acțiunile dintr-o polemică.

Încercați să vă imaginați o cultură în care polemicile nu sunt privite în termeni de război, în care nimeni nu câștigă sau pierde, în care nu există niciun sentiment de atac sau de apărare, de câștigare sau pierdere a terenului. Imaginați-vă o cultură în care polemica e privită ca un dans, participanții sunt priviți ca interpreți, iar scopul este acela de a-l interpreta într-un mod echilibrat și plăcut din punct de vedere estetic. Într-o astfel de cultură, oamenii ar avea o perspectivă diferită asupra polemicilor, le-ar experimenta altfel, le-ar desfășura altfel și ar vorbi altfel despre ele. Însă probabil că noi nu le-am privi deloc ca pe niște polemici: ar fi pur și simplu un lucru diferit. Ar fi straniu chiar și să mai numim acest lucru „polemică”. Poate că cea mai neutră modalitate de a descrie această diferență între cultura lor și a noastră ar fi prin a spune că avem o formă de discurs structurată în termeni de luptă și că ei au una structurată în termeni de dans.

Acesta e un exemplu pentru ce înseamnă ca un concept metaforic, anume POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI, să structureze (măcar parțial) ceea ce facem și cum înțelegem ceea ce facem atunci când polemizăm. *Esența metaforei constă în înțelegerea și experimentarea unui anumit lucru în termenii altuia.* Asta nu înseamnă că polemicile sunt o subspecie a războiului. Polemicile și războaiele fac parte din tipuri diferite de lucruri – discurs verbal și conflict armat –, iar acțiunile efectuate fac parte din tipuri diferite de acțiuni. Însă POLEMICA este parțial structurată, înțeleasă, efectuată și discutată în termeni de RĂZBOI. Conceptul este structurat în mod metaforic, activitatea este structurată în mod metaforic și, în consecință, limbajul este structurat în mod metaforic.

Mai mult decât atât, acesta este modul obișnuit de a avea o polemică și de a discuta despre una. Pentru noi, modalitățile convenționale de a discuta despre atacarea unei poziții înseamnă să folosim cuvintele „a ataca o poziție”.

Modalitățile convenționale de a discuta despre polemici presupun o metaforă de care abia dacă suntem conștienți vreo clipă. Metafora nu există doar în cuvintele pe care le folosim – ci chiar în conceptul nostru de polemică. Limbajul unei polemici nu este poetic, fantezist sau retoric; este literal. Discutăm astfel despre polemici pentru că le concepem în acel mod – și acționăm în conformitate cu modalitatea de a concepe lucrurile.

Cea mai importantă afirmație pe care am făcut-o până acum este aceea că metafora nu ține doar de limbaj, adică de niște simple cuvinte. Vom argumenta că, din contră, *procesele de gândire* umane sunt în mare parte metaforice. La asta ne referim când spunem că sistemul conceptual uman este structurat și definit în manieră metaforică. Metaforele ca expresii lingvistice sunt posibile tocmai datorită existenței metaforelor în sistemul conceptual al unei persoane. Prin urmare, de fiecare dată când vorbim despre metafore precum POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI în această carte, ar trebui să se înțeleagă că *metaforă* înseamnă *concept metaforic*.

2 Sistematicitatea conceptelor metaforice

Polemicile urmează de obicei niște tipare; adică există anumite lucruri pe care le facem în mod normal într-o polemică și altele pe care nu le facem. Faptul că noi conceptualizăm parțial polemicile în termeni de luptă influențează în mod sistematic forma pe care o iau polemicile și maniera în care discutăm despre ceea ce facem când polemizăm. Deoarece conceptul metaforic este sistematic, limbajul pe care îl folosim pentru a discuta despre acel aspect al conceptului este sistematic.

Am văzut că în metafora POLEMICA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI expresiile din vocabularul războiului, de exemplu, *ataca o poziție, de neapărat, strategie, nouă direcție de atac, câștig, a câștiga teren* etc., formează o manieră sistematică de a discuta despre aspectele conflictuale ale polemizării. Nu întâmplător, aceste expresii înseamnă ce înseamnă când le folosim pentru a discuta despre polemici. O porțiune a rețelei conceptuale a luptei caracterizează parțial conceptul unei polemici, iar limbajul face același lucru. Din moment ce expresiile metaforice din limbajul nostru sunt legate de conceptele metaforice în mod sistematic, putem folosi expresii lingvistice metaforice pentru a studia natura conceptelor metaforice și pentru a dobândi o înțelegere a naturii metaforice a activităților noastre cotidiene.

Pentru a vă face o idee despre cum expresiile metaforice din limbajul cotidian ne pot oferi o perspectivă asupra naturii metaforice a conceptelor care ne structurează activitățile cotidiene, permiteți-ne să analizăm conceptul metaforic

TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI așa cum se reflectă el în engleza contemporană.

TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI

Îmi *irosești* timpul.

Acest dispozitiv te va ajuta să *economisești* multe ore.

Nu am timp de *dat*.

Cum îți *consumi* timpul în perioada asta?

Pana asta m-a *costat* o oră.

Am *investit* o grămadă de timp în ea.

Nu am *destul* timp *disponibil* pentru asta.

Timpul e *pe terminate*.

Trebuie să îți *calculezi* timpul.

Păstrează niște timp pentru ping-pong.

Nu a fost o *pierdere de timp*?

Ți-a mai *rămas ceva* timp?

Mai are timp *limitat*.

Nu-ți *folosești* timpul în mod *profitabil*.

Am *pierdut* o grămadă de timp cât am fost bolnav.

Mulțumesc pentru timpul acordat.

În cultura noastră, timpul e o marfă valoroasă. E o resursă limitată pe care o folosim pentru a ne îndeplini scopurile. Datorită modului în care conceptul de timp s-a dezvoltat în cultura occidentală modernă, în care munca este de obicei asociată cu timpul pe care îl necesită și timpul este cuantificat cu exactitate, a devenit un obicei ca oamenii să fie plătiți la oră, săptămână sau an. În cultura noastră, TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI în multe feluri: unități de mesagerie telefonică, salarii pe oră, tarife de camere de hotel, bugete anuale, dobândă la împrumut și plata datoriei față de societate prin „executarea timpului pedepsei”. Aceste practici sunt relativ noi în istoria rasei umane și nu există în niciun caz în toate culturile. Ele au apărut în societățile industrializate moderne și ne structurează activitățile cotidiene de bază într-un mod foarte profund. În conformitate cu faptul că *acționăm* ca și cum timpul e o marfă valoroasă – o resursă limitată, chiar bani –, noi *concepem* timpul în acest fel. Astfel că noi înțelegem și experimentăm timpul ca pe genul de lucru care poate fi cheltuit, irosit, calculat, investit în mod chibzuit sau nechibzuit, economisit sau risipit.

TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI, TIMPUL E O RESURSĂ LIMITATĂ și TIMPUL E O MARFĂ VALOROASĂ sunt toate concepte metaforice. Sunt metaforice pentru că ne folosim de experiențele cotidiene cu banii, resursele limitate și mărfurile valoroase pentru a conceptualiza timpul. Aceasta nu e o modalitate obligatorie prin care ființele umane conceptualizează timpul; ea este legată de cultura noastră. Există culturi în care timpul nu înseamnă niciunul dintre aceste lucruri.

Conceptele metaforice TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI, TIMPUL E O RESURSĂ și TIMPUL E O MARFĂ VALOROASĂ formează un singur sistem bazat pe subcategorisire, din moment ce în societatea noastră timpul e o resursă limitată, iar resursele limitate sunt mărfuri valoroase. Aceste relații de subcategorisire caracterizează relațiile de implicație dintre metafore. TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI implică faptul că TIMPUL E O RESURSĂ LIMITATĂ, ceea ce implică faptul că TIMPUL E O MARFĂ VALOROASĂ.

Noi adoptăm practica utilizării celui mai specific concept metaforic, în acest caz TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI, pentru a caracteriza întregul sistem. Dintre expresiile enumerate sub metafora TIMPUL ÎNSEAMNĂ BANI, unele se referă în mod specific la bani (*irosești, investit, calculezi, profitabil, costat*), altele la resurse limitate (*folosești, consumi, nu am destul, pe terminate*), și încă altele la mărfuri valoroase (*am, de dat, pierdere, mulțumesc pentru*). Acesta este un exemplu pentru modul în care implicațiile metaforice pot caracteriza un sistem coerent de concepte metaforice și un sistem coerent aferent expresiilor metaforice pentru acele concepte.

3 Sistematicitate metaforică: subliniere și ascundere

Însăși sistematicitatea care ne permite să înțelegem un aspect al unui concept în termenii altuia (de exemplu, să înțelegem un aspect al polemicii în termeni de luptă) va ascunde în mod necesar alte aspecte ale conceptului. Permițându-ne să ne concentrăm pe un aspect al unui concept (de exemplu, aspectele de luptă ale polemizării), un concept metaforic ne poate împiedica să ne concentrăm pe alte aspecte ale conceptului care sunt incompatibile cu acea metaforă. De exemplu, în mijlocul unei polemici aprinse, atunci când intenționăm să atacăm poziția adversarului și să o apărăm pe a noastră, am putea pierde din vedere aspectele cooperatiste ale polemizării. O persoană care polemizează cu tine poate fi privită ca una care îți oferă timpul ei, o marfă valoroasă, într-o încercare de a ajunge la o înțelegere reciprocă. Însă atunci când suntem preocupați cu aspectele de luptă, pierdem adesea din vedere aspectele cooperatiste.

Un caz mult mai subtil al modului în care un concept metaforic poate ascunde un aspect al experienței noastre poate fi văzut în ceea ce Michael Reddy a numit „metafora conduitei”. Reddy observă că limbajul nostru despre limbaj e structurat în linii mari de către următoarea metaforă complexă:

IDEILE (SAU SENSURILE) SUNT OBIECTE.
EXPRESIILE LINGVISTICE SUNT CONTAINERE.
COMUNICAREA ÎNSEAMNĂ TRANSMITERE.

Vorbitorul pune ideile (obiectele) în cuvinte (containere) și le transmite (printr-o conductă) unui ascultător care scoate idea/obiectele din cuvânt/containere. Reddy dovedește acest lucru prin intermediul a mai bine de o sută de tipuri de expresii în limba engleză, care, conform estimărilor lui, reprezintă cel puțin șaptezeci la sută din expresiile pe care le folosim atunci când vorbim despre limbaj. Iată câteva exemple:

Metafora CONDUCTEI

E greu ca acea idee să *ajungă* la el.

Eu ți-am *dat* ideea.

Motivele tale *au străbătut* până la noi.

E dificil să îmi *pun* ideile în cuvinte.

Atunci când *ai* o idee bună, încearcă să o *captezi* imediat în cuvinte.

Încearcă să *comprimi* mai multe gânduri în mai puține cuvinte.

Nu poți pur și simplu să *înghesui* idei într-o propoziție la întâmplare.

Semnificația e chiar acolo, în cuvinte.

Nu *forța* semnificațiile în cuvinte greșite.

Cuvintele lui *conțin* prea puțină semnificație.

Introducerea *are* o grămadă de *conținut* ideatic.

Cuvintele tale *par goale*.

Propoziția e *lipsită de* semnificație.

Ideea e *îngropată* în paragrafe teribil de dense.

În exemple ca acestea, e mult mai dificil să observăm că metafora ascunde ceva sau chiar să observăm că e vorba de o metaforă. Acest mod convențional de gândire în legătură cu limbajul este atât de răspândit, încât uneori e greu să ne imaginăm că s-ar putea să nu corespundă realității. Dar dacă ne uităm la ceea ce implică metafora CONDUCTEI, putem vedea unele dintre modalitățile prin care aceasta ascunde procesul comunicațional.

În primul rând, aspectul metaforei CONDUCTEI conform căruia EXPRESIILE LINGVISTICE SUNT CONTAINERE PENTRU SENS implică faptul că cuvintele și propozițiile au sensuri în ele însele, independent de context sau de vorbitor. Partea metaforei conform căreia